

Aikuiskoulutuksen kielikouluttajat ja kielikoulutuspoliittinen toimijuus

Karita Mård-Miettinen

Artikkelissa kerrotaan Kieliverkoston opettajankoulutuksen teemavuonna toteutetusta haastattelututkimuksesta, jossa tarkastellaan kielikoulutuspoliittista toimijuutta aikuiskoulutuksessa työskentelevien kielikouluttajien kokemana. Artikkelissa pohditaan aineistoesimerkkien kautta mm. mitä kielikoulutuspolitiikka on aikuiskoulutuksen kielikouluttajien mielestä, ketkä heidän mielestään ovat kielikoulutuspoliittisia toimijoita ja kokevatko he itse olevansa sellaisia. Lisäksi tarkastellaan sitä, mikä heidän kokemuksensa mukaan ohjaa ja määrittää heidän toimintaansa aikuiskoulutuksen kielikouluttajina ja millaisiksi he kokevat omat vaikutusmahdollisuutensa ja roolinsa.

Kielikoulutuspolitiikka on monitasoista ja monipaikkaista

Suomalaisen kielikoulutuksen tilaa ja suuntaviivoja selvittänyt kielikoulutuspoliittinen projekti (KIEPO) nosti 2007 julkaistussa loppuraportissaan näkyvästi esille kielikoulutuspolitiikan monitasoisuuden ja monipaikkaisuuden: kielikoulutuksen toimijatahoja on runsaasti, ja kieliin ja kielikoulutukseen liittyviä päätöksiä tehdään monissa paikoissa ja tilanteissa niin paikallisesti, alueellisesti ja valtakunnallisesti kuin ylikansallisestikin (Pöyhönen & Luukka 2007). Kielikoulutuspolitiikka nähdään helposti vain päättäjätason asiana, sillä kaikki toimijat eivät välttämättä tiedosta, että heidän toiminnallaan tai päätöksillään on kielikoulutuspoliittisia vaikutuksia, kuten esimerkiksi Kyllönen ja Saarinen (2010) osoittivat tilanteen olevan monen kuntapäättäjän kohdalla. Tosiasiassa kielikoulutuspolitiikkaa tekevät myös esimerkiksi perheet kielivalintatilanteissa, opinto-ohjaajat oppilaita neuvoessaan ja työ- ja elinkeinotoimistojen virkailijat asiakkaidensa kanssa. Päättäjätasolla tehtävä kielikoulutuspolitiikka luo raamit monille muiden tasojen käytänteille, mutta käytänteiden avulla myös eri toimijat luovat politiikkaa. Käytänteet siis vaikuttavat tehtäviin päätöksiin kuten myös erilaiset arvot, asenteen ja ideologiat, joita käytänteiden ja päätösten takana on.

Opettajat kielikoulutuspolitiikan toimijoina

Tässä artikkelissa tarkastellaan opettajia kielikoulutuspoliittisina toimijoina. Keskiössä on mikrotason toimijuus yksilöiden kokemana toimijuuden tuntona, johon liittyy myös mahdollisuus toimia toisin (Gordon 2005). Toimijuus on monitulkintainen käsite, johon eri tieteenaloilla on oma tulokulmansa. Tässä artikkelissa toimijuus nähdään Ojalan, Palmun ja Saarisen (2009: 14) mukaisesti ”rakenteiden, instituutioiden ja

yhteisöjen, niihin kiinnittyvien järjestysten, normien, sääntöjen, odotusten ja käytäntöjen sekä tietyllä tavalla resursoidun yksilön väliseksi suhteeksi.” Tarkastelun kohteena on strateginen toimijuus eli toimijuuden reunaehdot ja niiden kokeminen sekä yksilön mahdollisuudet tehdä päätöksiä ja vaikuttaa omaan toimintaan.

Valitsin tutkimukseni kohteeksi kielikouluttajat, jotka työskentelevät vapaassa sivistystyössä (kansalaisopisto) ja ammatillisessa aikuiskoulutuksessa, koska nämä ovat merkittäviä tutkintoon johtamattoman kielikoulutuksen järjestäjiä. Näiden oppilaitosmuotojen tarjoamaa koulutusta säädellään valtakunnallisesti vain väljästi, jolloin kunnat ja oppilaitokset voivat suhteellisen autonomisesti päättää opetustarjonnastaan ja sen sisällöistä ja tavoitteista. Valitut oppilaitokset edustavat kuitenkin erilaisia oppilaitosmuotoja. Kansalaisopistolla on perinteisesti vahva sivistys- ja palvelutehtävä, kun taas aikuiskoulutuskeskukset toimivat markkinaperustaisesti lähinnä elinkeinoelämän tarpeista käsin. Erityisesti huomion kohteena tässä tutkimuksessa on se, millaisena kielikoulutuspolitiikka näyttäytyy näiden oppilaitosten kielikouluttajille.

Aikuiskouluttajien näkemyksiä kielikoulutuspolitiikasta ja sen toimijatahoista

Tein kansalaisopiston ja ammatillisen aikuiskoulutuksen kielikouluttajille puolistrukturoituja yksilö- ja parihaastatteluja syksyllä 2012. Aineistossa on yksitoista noin tunnin kestäväää haastattelua: yhdeksän aikuisten kielikoulutuksen kanssa työskentelevää kouluttajaa ja tuntiopettajaa sekä oppilaitosten kielikoulutuksesta vastaavat henkilöt (koulutuspäällikkö, koordinaattoriopettaja), jotka myös itse toimivat kielikouluttajina. Haastatellut opettavat oppilaitoksissaan vieraita kieliä, toista kotimaista kieltä ja suomea tai ruotsia toisena kielenä.

Kielikouluttajia pyydettiin haastattelussa pohtimaan, mitä termistä ”kielikoulutuspolitiikka” tulee heille mieleen ja ketkä heidän mielestään ovat kielikoulutuspolitiikan toimijoita. Useille haastatelluista kouluttajista kielikoulutuspolitiikka assosioitui erityisesti kielipolitiikan ja kielisuunnittelun kysymyksiin. Mielikuvat liittyivät esim. pakkoruotsiin, eri kielten ja etenkin suomen ja ruotsin kielen tarjontaan ja asemaan koulutuksessa. Eräs haastatelluista kuvasi omia mielikuviaan seuraavasti: *Ajatukseni menevät tietenkin pakkoruotsiin.*

Kielikoulutuspolitiikka assosioitui luonnollisesti myös koulutukseen. Kouluttajien pohdinnoissa kielikoulutuspolitiikka nähtiin tämän esimerkin tapaan monipaikkaisena asiana, jonka toimijat ovat etenkin koulutussektorilla: *Kielikoulutuspolitiikka on niin laaja asia, että sitä tekee oikeastaan kaikki, jotka ovat kielikoulutuksen kanssa tekemisissä.* Yksi kouluttaja eritteli monipaikkaisuutta yksityiskohtaisemmin nimeten kielikoulutuspolitiikalle useita eri tasojen toimijoita: *Toimijoita on tietysti ensisijaisesti käytännön opettajat ja opiskelijat, jotka tekee näitä valintoja ja heidän vanhempansa alaikäisillä ja sitten myös poliitikot, jotka tekee näitä resursointipäätöksiä.*

Yleisimmin kouluttajien ensimmäinen assosiaatio kielikoulutuspolitiikan toimijoista liittyi muihin toimijoihin kuin heihin itseensä. Kielikoulutuspoliittisiksi toimijoiksi nimettiin kansallisen ja paikallisen tason päätöksentekijöitä ja vaikuttajia kuten esimerkiksi eduskunta, kunnat, kaupungit, ammattiliitot sekä tutkijat.

Erityisesti oppilaitosten kielikoulutuksen suunnittelusta vastaavat henkilöt mielsivät yksittäisten opettajien antaman kielikoulutuksen kielikoulutuspoliittiseksi toiminnaksi: *Mun mielestä jokainen opettaja voi tavallaan tehdä kielikoulutuspolitiikkaa luomalla oman tavan opettaa, luomalla omia kurssiaan ja näin edelleen. Kyllä se, että minkälaisia opettajia meillä on ja miten he opettavat niin kyllä se vaikuttaa siihen kielikoulutukseen mitä meillä on tarjolla.* Yksittäisen opettajan kielikoulutuspoliittisen toimijuuden todettiin

siis realisoituvan opetusmenetelmissä ja kurssien suunnittelussa ja näkyvän kurssitarjonnassa.

Myös jotkut kouluttajat itse nimesivät kielikouluttajat kielikoulutuspoliittisiksi toimijoiksi: *Kielikouluttajat mun mielestä tekee sitä.* Jos haastateltavat eivät maininneet opettajaa toimijana, niin heitä pyydettiin pohtimaan ovatko he mielestään kielikouluttajina kielikoulutuspoliittisia toimijoita. Joissain vastauksissa oma kielikoulutuspoliittinen rooli määriteltiin monipaikkaisuuden kautta: *Ne raamit luodaan muualla, mutta me tehdään se itse työ, kenttätyö.* Useassa erityisesti suomea tai ruotsia toisena kielenä opettavan kouluttajan vastauksessa toimijuuden kokemus liittyi rooliin osallisuuden edistäjänä: *Kyllä varmasti ollaan. Me ollaan siinä mielessä, että opetetaan suomea niille jotka tänne tulee. Mehän autetaan ne ihmiset alulle.* Haastatellut kielikouluttajat kokivat kielikoulutuspoliittisen toimijuuden myös asennekasvattajan roolin kautta: *Olen saanut palautetta että opiskelija on tullut puoli vuotta kurssin loppumisen jälkeen sanomaan että jos en oppinutkaan niin paljon niin ainakin muutit asenteeni.*

Toimijuuden reunaehdoja

Kielikouluttajat nostivat haastatteluissa esiin sen, että heillä on omaan opetukseen, opetusmenetelmiin ja opetusmateriaaleihin paljon toiminta- ja päätösvaltaa ja vapautta: *Toteutuksessa ja konkreettisessa luokassa olossa todella vapaat kädet. On ops, mutta opettajalla on melko vapaat kädet opetuksessa. Hallinnollisiin tai ryhmäkokoasioihin opettaja ei voi oikeastaan vaikuttaa mitenkään.* Esimerkin kouluttaja koki, että hänen toimijuutensa on laajaa oman opetuksen suhteen, muttei ulotu sen ulkopuolelle. Saman oppilaitoksen toinen kouluttaja vuorostaan tunsu, että hänen toimijuutensa koskee myös esimerkiksi ryhmäkokoon liittyvää päätöksentekoa: *Ryhmäkoosta keskusteltiin joskus kokouksessa, kun kurssilla oli 16 opiskelijaa ja nyt on 14, koska me sanoimme että se ei käy. Todennäköisesti se onnistui vaikuttamaan.* Vastaava yksilöjen välinen ero toimijuuden kokemisessa ilmeni myös tässä parihaastattelussa:

Kouluttaja 1: Ei me vaikuteta siihen itse prosessiin.

Haastattelija: Voisitteko te vaikuttaa?

Kouluttaja 1: Varmasti.

Kouluttaja 2: Mä en usko. Se on joku semmoinen...

Haastattelija: Onko se epämääräinen?

Kouluttaja 2: Tuolla jossakin joku.

Yksilön ominaisuuksiin viitattiin useammassakin haastattelussa toimijuutta rajoittavana tai mahdollistavana tekijänä: *Riippuu henkilöstä. Kaikki ihmiset ei kehtaa ruveta vaatimaan eikä tuomaan omia mielipiteitä esille koska ovat olleet liian vähän aikaa tai persoona on sellainen.*

Haastatteluissa nousi vahvasti esiin se tosiseikka, että ammatilliset aikuiskoulutuskeskukset ovat markkinaperusteisia koulutusyksiköitä. Kaikki aikuiskoulutuskeskuksen kielikouluttajat korostivat koulutuksen tilaajan (TE-toimisto, yritykset), rahan ja markkinoiden roolia jopa siinä määrin, että kysynnän koettiin määräävän tarjontaa ja sitä kautta raamittavan omaa toimijuutta: *TE-toimistossa nähdään mikä on tarve ja sen mukaan TE-toimisto tilaa erityyppisiä kielikursseja. Markkinat säätelee paljon. Tarjonta yritetään saada vastaamaan kysyntään.* Samanlainen kokemus oli myös yritysten kielikoulutuksesta: *Ne [yritykset] saavat määrätä millaista koulutusta haluavat. Minä suunnittelen sen mukaan.* Näissä lausumissa TE-toimisto ja yritykset nimettiin vahvoiksi oppilaitoksen kielikoulutusta sääteleviksi toimijoiksi. Toisaalta joissain pohdinnoissa tilanteen koettiin olevan myös toisin päin, eli yksittäinen kouluttaja voi toiminnallaan vaikuttaa tilaajaan: *TE-toimistosta tulee selvät sävelet. Oppilaitoksessa oppilaiden taso kartoitetaan ja me tehdään se työ, se kartoitustyö. Me kerrotaan meidän näkemys TE-toimistolle ja ne tekevät yleensä niin kuin me sanotaan. Se on kaikkien kannalta helpointa.*

Myös kansalaisopiston kielikouluttajat toivat esiin markkinaperusteisuuden realiteetteja, mutta heidän

toimijuuttaan raamittavina ”asiakkaina” nähtiin opiskelijat: *Me ollaan täällä melkein vähän myymässä itseämme, että jos ei meistä tykätä niin sitten ei kurssia enää ensi vuonna järjestetä.* Samanlainen näkökulma opiskelijoiden armoilla olemisesta kuului myös aikuiskoulutuskeskuksen kouluttajien vastauksissa, vaikkakaan ei niin korostetusti kuin kansalaisopistoissa.

Toisin kuin aikuiskoulutuskeskuksessa kansalaisopiston kielikouluttajat tuntuivat kokevan voivansa vaikuttaa laajemmin oppilaitoksensa kieli- ja kurssitarjontaan: *Kielten koordinaattori kysyy meiltä aina vuodesta toiseen että onko jotain ehdotuksia jonkunlaisista kursseista.* Myös aikuiskoulutuskeskuksen kielikouluttajat tunsivat voivansa tehdä ehdotuksia, mutta lähes poikkeuksetta asia ilmaistiin mahdollisuutena, jonka toteutumisesta ei ollut takuuta: *Esimiehelle voi antaa mielipiteitä ja kehittämistä. Joskus kuunnellaan, joskus ei.* Yksi kouluttaja piti kuitenkin tärkeänä huomauttaa seuraavasti: *Pitää muistaa että me seurataan opetussuunnitelmaa että me ei ihan mitä tahansa voida [ehdottaa].*

Lopuksi

Aikuiskoulutuksen kielikouluttajien haastatteluvastauksissa kielikoulutuspolitiikka assosioitui odotetusti niin kielipolitiikkaan, kielisuunnitteluun kuin kielikoulutukseenkin. Kouluttajat tunnistivat kielikoulutuspolitiikan monipaikkaisuuden ja nimesivät sille useita toimijatahoja. Monet myös kokivat kielikouluttajina olevansa itse kielikoulutuspoliittisia toimijoita, jotka kursseillaan ja opetusmenetelmillään osallistavat opiskelijoitaan yhteiskuntaan, muokkaavat heidän asenteitaan ja vaikuttavat kielikoulutuksen houkuttelevuuteen. Kouluttajien vahvin toimijuuden tunne kohdistui juuri omaan opetukseen, menetelmiin ja oppimateriaaleihin, jonka he kokivat omaksi paikakseen monipaikkaisessa ja -tasoisessa kielikoulutuspolitiikan kentässä. Päätöksentekoon ja kurssitarjontaan vaikuttamisen mahdollisuudet koettiin vahvemiksi kansalaisopistossa kuin ammatillisessa aikuiskoulutuksessa. Toisaalta yksittäisten kielikouluttajien kokemukset toimijuutensa rajoista ovat erilaiset samassakin oppilaitoksessa.

Kirjoittaja on Kielikoulutuspolitiikan verkoston teemavuoden yliopistotutkija.

Lähteet

Gordon, T. (2005). Toimijuuden käsitteen dilemmoja. Teoksessa Meurman, Solin & Pyysiäinen (toim.) *Ihmistieteet tänään*. Helsinki: Gaudeamus, 114-130.

Kyllönen, T. & T. Saarinen (2010). Kielikoulutuspolitiikkaa kunnissa. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, elokuu 2010.

Ojala, H., T. Palmu & J. Saarinen (2009). Paikalla pysyvää ja liikkeessä olevaa – Feministisiä avauksia toimijuuteen ja sukupuoleen. Teoksessa Ojala, Palmu & Saarinen (toim.) *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*. Tampere: Vastapaino, 13-38.

Pöyhönen, Sari & Minna-Riitta Luukka (toim.) (2007). *Kohti tulevaisuuden kielikoulutusta. Kielikoulutuspoliittisen projektin loppuraportti*. Jyväskylän yliopisto.